

ПАВЛОВ В.І., к. філос. н., доцент, член-кореспондент Транспортної академії України, директор Лиманської філії УкрДВЗТ

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АГУЛОВ В.В., заступник директора з навчальної роботи

Слов'янський коледж транспортної інфраструктури

Слов'янськ, Україна

Г.-Г. ГАДАМЕР: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ МЕТОД ЯК «УНІВЕРСАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФІЛОСОФІЇ»

Сьогодні цілком зрозумілою є теза про те, що філософія повинна чітко розмежовувати особливості пізнання природної реальності і реальності культурно-історичної. Справа в тому, що реальність культурно-історична не підлягає осмисленню у вигляді конгломерату розрізнених фактів, які логічно поєднуються між собою за допомогою дедукування висновків. Навпаки, вона підвладна людській свідомості тільки через переломлення душевних здібностей дослідника, а саме коли останній нібито як занурюється у об'єкт дослідження, зливається з ним, постає його частиною, переживає його історію. Тим самим чітко визначений референт суб'єкт-об'єктних відносин, вдало закладений філософією доби Модерну в методологію пізнання, перестає відігравати основоположну роль у дослідженні, а культурно-історична реальність для інтерпретатора набуває ознак життєвої цілісності. З цієї причини розуміння культурно-історичної реальності людині слід відшукувати в самій собі як наслідок переживання. Причому те, що людина переживає, вона знаходить в іншому через розуміння. Тобто факт розуміння ототожнюється безпосередньо з тенденцією саморозуміння, оскільки людина в індивідуальності іншого може визнати тільки те, що знаходить у якості основоположного своєї самості.

Звідси випливає, що сучасну герменевтику цілком справедливо можна позиціонувати не тільки як загальну теорію розуміння і інтерпретації, але і як певну методологію, яка здатна висвітлити фундаментальні проблеми гуманітарної науки, розробити універсальний інструментарій, що має високу евристичну цінність. Тематика інтерпретації і розуміння, принципи побудови схем інтерпретації виявилися затребувані в лінгвістиці, дослідженнях культури, в історії, літературознавстві, в різноманітних прикордонних дисциплінах, що пов'язують психоаналіз, соціальну антропологію, логіку і філологію, структуралістські теорії і когнітивізм (Є.Бистрицький, І.Бичко, Б.Головко, В.Загороднюк, С.Кримський, А.Карпенко, В.Куплін, А.Лой, В.Лях, В.Малахов,

В. Огороков, В.Пазенок, М.Попович, Є.Причепій, Л.Ситниченко, В.Табачковський та ін.).

Загальновідомо, що розвиток німецької філософської герменевтики знайшов своє логічне завершення в герменевтичному проєкті Г.-Г. Гадамера як остаточної фази розвитку кола ідей німецької філологічної герменевтики ХІХ-ХХ ст.ст. Але для нашого дослідження цікавим є той факт, що для Гадамера герменевтика має справу в першу чергу не з методами гуманітарних наук, а з універсальними моделями розуміння і інтерпретації. Причому універсальність ним відноситься не виключно до кола об'єктів розуміння, а до культури як цілісності, що організується на підґрунті мови і тільки потім переводиться у площину розуміння як особлива методологія. Іноді взагалі здається, що «герменевтичний метод» розгортається всупереч загальновизнаним науковим принципам. Причому з філософської точки зору ця суперечливість сприймається цілком об'єктивною, оскільки істину неможливо звести єдино до істини пропозицій. Навпаки, існують різні форми істини, такі, наприклад, як істина художнього твору, істини релігії і моралі, які не менш важливі для людини, ніж істина науки. Об'єктивності наукової істини протистоїть значимість норм життєвого світу. Наукова істина і життєві істини однаково необхідні і взаємно доповнюють одна іншу. З цього випливає, що герменевтичний метод подається Гадамером як «універсальний аспект філософії» [1, с. 550]. Але в чому ж полягає його універсальність і практична значущість для філософських досліджень?

Перш за все відзначимо, що Гадамер розпочинає роздуми стосовно пошуків методу традиційно з тлумачення текстів, а саме з питань їхньої інтерпретації. Але при цьому він намагається максимально відійти від пропозиційного текстового змісту, що базується на стандартних (денотатних) значеннях мовних знаків та зв'язках між ними. Для нього текст – це, передусім, складний конгломерат значень, що припускає певну множину варіацій. Його головне призначення – бути засобом для розмови.

Звичайно, будь-яке мовлення залежить від мови, причому можна створити науку лише про мову, але не про мовлення. Як здається, саме цей висновок, вдало обґрунтований визнаними представниками структуралізму – Ф.де Сосюром, К.Леві-Стросом, Р.Якобсоном та ін. – став запорукою гадамерівського відходу від загальновизнаних принципів лінгвістичної структурованості: перехід герменевтичних досліджень до сфери розмови, оповідань, інших естетичних утворень позбавлений науковості і саме тому заслуговує на увагу. Але будь-яке естетичне утворення є актом, процесом

вільного комбінування знаків і тому передбачає наявність суб'єкта-автора. Втім, автор лише застосовує мову (в самому широкому її значенні), як історичну та культурну даність з усіма притаманними їй правилами, що не змінюються за його бажанням. Отже, будь-який текст необхідно розглядати з позиції низки складових, якими є не тільки внутрішній зміст (що є цікавим для науки), але і автор, назва, начало і кінець. Більш того, термін «текст» Гадамер застосовує у набагато ширшому значенні, ніж просте лінгвістичне утворення. «Кожен твір мистецтва, – пише дослідник, – не тільки літературний – повинен розумітись, як будь-який інший текст, що підлягає розумінню, і таким розумінням необхідно опанувати» [1, с. 215].

Але яким чином здійснити це опанування? Адже теоретичне знання тут відходить на другий план, відкриваючи плацдарм для реалізації безпосереднього переживання, або досвіду життя, який складається з різноманітних форм історичної практики і естетичного світовідчуття. Сховищем досвіду є не тільки мова, але і мистецтво, оскільки «...науки про дух зближуються з такими способами осягнення, які лежать за межами науки: з досвідом філософії, з досвідом мистецтва, з досвідом самої історії. Все це такі способи осягнення, в яких сповіщає про себе істина, що не підлягає верифікації методологічними засобами науки» [1, с. 39]. Саме в цьому контексті і треба розуміти «відчуття методу» герменевтичних досліджень.

Гадамер у своїх роздумах стосовно методу виходить з поняття «герменевтичного досвіду», який в його інтерпретації містить не тільки досвід лінгвістичний (так вдало використаний відомими структуралістами), але і досвід історичний, життєвий. Що ж стосується останнього, то він неможливий без врахування багатоманіття неусвідомлюваних інтенціональних актів, елементів «чистої» свідомості, що виробляють своєрідне попереднє розуміння певного процесу, але в межах історичної традиції. Це перед-розуміння (або передчуття) не має нічого спільного з методологічною традицією дослідження, що сформувалась у добу Нового часу і базувалась на підвалинах інтелектуальної інтуїції, вдало розглянутої Р.Декартом. Навпаки, воно часто-густо виходить за межі імплікативних (причинно-наслідкових) зв'язків навіть під час обґрунтування наукових істин. «Феномен розуміння не тільки пронизує всі зв'язки людини зі світом, – пише Г.-Г.Гадамер з цього приводу. – Також і в науці він має самостійне значення і протидіє всім спробам перетворити його в будь-який науковий метод» [1, с. 39]. Навіть історична традиція, в рамках якої здійснюються життя і мислення інтерпретатора, у герменевтичному дослідженні відходить на другий план, оскільки щільний зв'язок

«сьогоднішнього буття» інтерпретатора з його минулим виступає своєрідним тягарем, перешкодою на шляху пізнання справжньої сутності і цінності процесу, що розуміється. Інакше кажучи, в герменевтичному досвіді заслуговує на увагу не виключно переказ тексту (в самому широкому значенні цього терміну), але й суб'єкт, який його розуміє, тобто інтерпретатор. Розуміння тексту з цієї точки зору – це не проста його інтерпретація чи пояснення, а занурення інтерпретатора до суб'єктивності автора тексту. Причому під зануренням тут не слід розуміти просте, дзеркальне перенесення у суб'єктивність іншого. Навпаки, Гадамер заявляє лише про реконструкцію життєвого світу автора, тобто відтворення його досвіду життя, за допомогою якого кожен з нас розуміє зміст буття культури, певних її пам'яток. І в цьому сенсі категорія «розуміння» постає перед нами набагато вищою у порівнянні з герменевтичною інтерпретацією, що вдало застосовувалась у якості методу пояснення, витлумачення античних та середньовічних текстів. Саме тому на з'ясуванні сутності цієї категорії та її ролі у герменевтичному досвіді дослідник зупиняється більш докладно.

Г.-Г.Гадамер виходить з того, що носієм розуміння є мова, причому функцію експлікації мовних знаків виконує мислення. Але щоб здійснити цю експлікацію, людині потрібна освіта (*Bildung, paideia*). Дослідник вважає, що це слово у теперішній час «щонайтісніше пов'язане з поняттям культури й означає специфічно людський спосіб розбудувати природні дані й можливості індивіда» [1, с. 19]. Іншими словами, за допомогою освіти людина робить себе духовною істотою. Причому особливість гуманітарних наук як раз і укорінюється в тому, що вони натякають на вже сформовану наукову свідомість, якої не можна ані навчитись, ані наслідувати. Саме завдяки цієї науковій свідомості, що зараз існує нібито у вигляді наперед заданої, будуються судження у гуманітарних науках, а також засоби їхнього розуміння і застосування.

Втім, гуманітарні науки, за глибокою впевненістю Гадамера, підходять до тлумачення наукової категорії «істини» дещо по-іншому. Вони вважають, що розуміння при розкритті істини використовує трансцендентальну складову людської самості. З цієї причини він закликає відійти від традиційно модернових всеоб'єктивуючих парадигм людського «Я» і «феноменологічно зануритись» до трансцендентної безодні людської самості, якої притаманні відтінки співчуття, справедливості, відповідальності, свободи тощо, що актуалізуються ззовні кута зору будь-яких причинно-наслідкових зв'язків та надії на взаємність з боку інших людей.

З категорією «істини» Гадамер щільно зв'язує категорію «метод», хоча неодноразово наполягає на тому, що не ставить своїм завданням розробку новітнього методу пізнання. Нам здається, що категорія «методу» у вченні дослідника з'являється як допоміжна, а саме така, за допомогою якої людина в змозі досягти «найбільш істинне» тлумачення твору культури, застосовуючи при цьому трансцендентальні моменти власного «Я».

Актуалізація трансцендентальних моментів людського «Я» під час розуміння свідчить про наявність у пізнанні певних форм досвіду, що не підлягають науковій верифікації. Не можна, наприклад, досвід спілкування ототожнити з науками про комунікації. І взагалі, будь-яке відчуття прекрасного, емоції від переживання певного твору культури не можна підмінити естетикою, як наукою про прекрасне. Нарешті, загальновідомими є приклади, коли людина досконало володіє теоретичним апаратом з логіки і математики, але не в змозі його застосовувати у практичному житті. Отже, трансцендентальні форми досвіду посідають найвищу ланку пізнання, перевершуючи істину, яка виробляється за допомогою дослідних наук. Причому розуміння, що одержується у «ненауковому досвіді», є набагато більш дієвим, ніж простий дослідний збіг (відповідність) знання і дійсності. Тобто тут, трансформуючи відомий вислів Р.Рорті, можна заявити, що методологічні засоби філософської герменевтики перетворюють філософію з «дзеркала природи» на своєрідне «переживання природи». Але подібне переживання висуває певні вимоги до пізнання.

З огляду на викладене можна констатувати, що гадамерівське розуміння істини значно відрізняється від її традиційного розуміння. Істина в цьому контексті актуалізується не просто у вигляді наслідку традиційного дослідження та його розумової обробки, а скоріше, як історичний процес розкриття сутності речі, що аж ніяк не пов'язаний з логікою судження відповідності розуму і речі. Вона перетворюється на процес, який визначає людину, її особисте ставлення до речі. Причому попереднє знання про річ, одержане у наслідок традиційного наукового дослідження, виступає як своєрідний матеріал, плацдарм дії трансцендентальних сутностей людини.

Відтак, Гадамер вважає, що дослідник-інтерпретатор, розкриваючи сутність речі за допомогою власних трансцендентальних особливостей, не просто висловлює особисте ставлення до речі, але й вивільняється від дійсності, в яку був включений заздалегідь. Саме в цьому полягає особливість розуміння в контексті гуманітаристики: воно направлено на виявлення однократності і неповторності процесу, що досліджується, його унікальності. Здійснюється

розуміння шляхом відволікання від наочності повсякденного досвіду і запровадження умоглядних конструкцій, які припускають емпіричні верифікації. Тобто етичні і естетичні висловлення, за допомогою яких людина оцінює твори мистецтва і будь-які дії, повинні розглядатися як пропозиції, позбавлені сенсу.

Мислитель вважає, що існує досвід світу, який не можна розкрити виключно за допомогою абстрактної методики природознавства. Отже, в лоні гуманітаристики необхідно говорити про особливий механізм розуміння, в чому, власне, й полягає сутність герменевтичного методу. Він, на думку Гадамера, складається з чотирьох первісних складових, які розглядаються комплексно: освіти (*Bildung, paideia*), здорового глузду (*Sensus communis*), здатності судження і смаку.

Категорія освіти Гадамером розглядається значно ширше, ніж простий розвиток людських здібностей і талантів. Освіта – це не тільки процес, але й його результат, який укорінюється в формуванні своєрідної освітньої свідомості, або специфічного і універсального почуття. Втім, це почуття, на відміну від традиційних почуттів зору, слуху, смаку та нюху, які реалізуються у своїх власних площинах, діє у всіх напрямках одночасно, тобто є загальним почуттям. «Освіту слід розуміти не тільки як такий процес, котрий забезпечує історичний підйом духу в область всезагального; водночас це й стихія, в якій перебуває освічена людина» [1, с. 56].

Отже, кажучи про освічену людину, Гадамер має на увазі не рівень засвоєння певних норм гуманітаристики, а формування особливого гуманітарного почуття, яке дозволяє людині розуміти: «загальна сутність людської освіти полягає в тому, що людина робить себе у всіх відносинах духовною істотою» [1, с. 53].

Характеризуючи категорії «здатності судження» і «здорового глузду» (*Sensus communis*), що так чи інакше пов'язані з сутністю герменевтичного розуміння, Гадамер натякає на точці зору, згідно з якою «...здавна існувало знання про те, що можливості раціонального доказу і навчання не повністю вичерпують сферу пізнання» [1, с. 66]. Отже, треба ці категорії розрізняти і доповнювати, оскільки перша з них утворює істинне знання, а друга – лише ймовірнісне. Зупинимось на цієї тезі більш докладно.

Якщо традиційна логіка ще з часів Аристотеля під здатністю судження розуміла абстрактну властивість мислення, притаманну будь-якої людині, а саме підведення одиничного під загальне, то під концептом категорії «здоровий глузд» Гадамер розуміє позитивний етичний мотив подолання конкретної

ситуації, коли переслідується мета зробити щось правильно. Інакше кажучи, здоровий глузд – це не просто здатність судження, що дає оцінку відповідності знання про дійсність безпосередньо цієї дійсності. Він вимагає здійснення не тільки істинного висновку, але й висновку правильного, тобто такого, що мотивується певними реаліями дійсності, а отже, носить не тільки раціональне, але й чуттєве навантаження. Він є не проста констатація певного факту (його досвідне підтвердження), а керівництво до дії, яке ґрунтується на поєднанні істини і моральних мотивів. «Моральні мотиви в понятті здорового глузду або доброго сенсу (commonsens, bonsens)дієві донині і відрізняють це поняття від нашого поняття здорового людського розуму, – пише Гадамер з цього приводу.

<...>Здоровий розсудок, здоровий глузд насамперед виявляється в судженнях про правильне і неправильне, придатне і непридатне, які він виносить. Володар здорового судження не просто здатний визначати особливе з точки зору загального, але знає, до чого воно дійсно відноситься, тобто бачить речі з правильної, справедливої, здорової точки зору» [1, с. 68-74]. Тобто «здоровий глузд» мислитель ставить на щабель вище у порівнянні зі «здатністю судження». Саме завдяки здоровому глузду людська здатність судження переходить з теоретичної площини в практичну.

Нарешті, останньою складовою герменевтичного розуміння, на думку Гадамера, є смак. Ця категорія об'єктивно доповнює категорії здорового глузду і здатності судження і також відноситься до області чуттєвості людини, надаючи неї морально-естетичне навантаження. Але якщо здоровий глузд і здатність судження базуються відповідно на запереченнях «правильне-неправильне», «істинне-хибне», то підвалини смаку треба відшукувати у полярності «відповідне-невідповідне».

Втім, смак також треба розглядати як певний спосіб пізнання, оскільки «він відноситься до тієї області, де шляхом рефлектуючої здатності судження по одиничному впізнається те спільне, якому воно підпорядковується. Смак, як і здатність судження, – це визначення одиничного з урахуванням цілого: чи підходить це одиничне до всіх інших і, отже, «відповідне» воно чи ні» [1, с. 80].

Підводячи підсумок цього дослідження зауважимо, що процес герменевтичного розуміння є однією з найскладніших проблем сучасної філософії. Складність тут полягає в тому, що первісні складові розуміння, вдало охарактеризовані Гадамером, є історично мінливими, такими, що втрачають власне методологічне призначення під тягарем стандартів наукових методик доби Модерну. Але ж розуміння, за глибокою впевненістю Гадамера,

завершується у застосуванні. Тому, подальші пошуки новітніх герменевтичних методологій приречені на існування.

Список використаних джерел

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики. Москва: Прогресс, 1988.
2. Гадамер Г.-Г. К русским читателям. *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство, 1991.
3. Гадамер Х.-Г. О круге понимания. *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство, 1991.
4. Гадамер Х.-Г. Эстетика и герменевтика. *Герменевтика какобщая методика наук о духе*. Москва: Изд-во «Канон + РООИ Реабилитация», 2011.
6. Лях В.В., Йосипенко О.М., Любивий Я.В., Пазенок В.С., Райда К.Ю., Ситниченко Л.А. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну. Київ, 2017. 312 с.
7. Марков Б.В. М. Хайдеггер и Х.Г. Гадамер: герменевтический проект. *История современной зарубежной философии: компаративистский подход*. Санкт-Петербург. 1997. С. 201.
8. «Я – человек диалога» (интервью с Хансом-Георгом Гадамером). *Вестник МГУ. Сер. 7. Философия*. 1998 № 5.

ПЕТРУШОВ В.М., *д.філос.н., професор*
ТОВ «Харківський університет»

Харків, Україна

**ЛЮДВІГ ВІТГЕНШТАЙН І ЙОГО «ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ
ТРАКТАТ» (ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ У СВІТ)**

Якщо погортати сторінки наших енциклопедій, енциклопедичних словників і іншої довідникової літератури, то виявиться, що на кожний рік обов'язково випадає якийсь ювілей, чи то народження, чи то смерть значної особистості, або публікація епохального твору. Перелік результатів діяльності неординарних особистостей можна продовжувати і продовжувати. Звісно ж, 2021 рік не є винятком. Філософська спільнота звернула увагу, що це рік виходу у світ відомого «Логіко-філософського трактату» [1] Людвіга Вітгенштайна. А до того ж, це ще й 70-ті роковини смерті самого автора